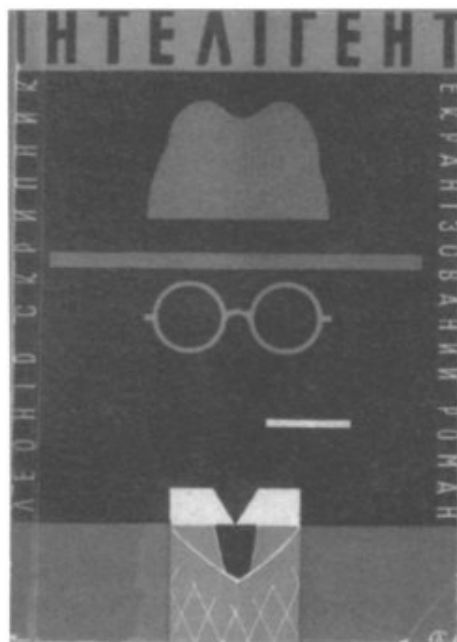

Леонід Скрипник (Левон Лайн)

Інтелігент

Електронна бібліотека української літератури

KIYC

Леонід Скрипник (Левон Лайн). *Інтелігент*.

Набір: Леся Хмілярчук

Електронне форматування: Юлія Косаренко

Текст звірено із виданням у журналі *Сучасність*: 1984, №10: с.12–23; №11: с.42–49; №12: с.6–15; 1985, №1: с.17–28; №2: с.31–48; №3: с.18–35; №4: с.8–23; №5: с.8—19.

© Канадський Інститут Українських Студій

Інтелігент

До читача

Уявіть собі, дорогий читачу, що ви сидите в кінотеатрі. Сподіваюсь, ви любите кіно. — Перед вашими очима — екран, сторони якого мають відношення три на чотири (фатальні цифри екрану, аналогія 17¹/₂ аршинам діаметру циркової арени). Ззовні екрану — чорна порожнеча. Світу нема.

Шматок життя людини, розміром, приблизно, в 35 років, — тихих, бурхливих, легких, як ранішній вітер, і божевільних, як нічний гураган, болізних і радісних, молодих і дорослих — 35 років життя мого дорогого героя пройдуть перед вашими очима в швидкотекучій зміні "монтажних шматків", що витягли з цього життя всю суть, все, що було яскравого й значного в ньому для самого героя і цікавого й важливого для тих, що жили круг його. Себто — і для вас. Бо мій герой живе серед вас, а часто — і в середині вас.

Великі труднощі для мене — добрати слів остільки вразливих, щоб навіть вашу нетреновану зорову фантазію примусити цими словами побачити те, що відбувається на екрані. В сполуках літер на сторінці книги зумійте побачити живого — ні, не живого, але зфотографованого, плисковатого й безбарвного, мовчазного і тому — більш, ніж живого, більш, ніж у житті людині можна, чутного — мого героя.

Завдання ускладнюється тим, що з усього життя його зроблено витяг — небагато насичених крапель. 35 років життя мого героя пройдуть перед вашими очима за якихнебудь три години.

Тому — будьте уважні, сконцентровані й жадібні до усвідомлення кожного "кадру" і будьте ощадливі й пильно піклуйтеся про дбайливу схорону в непевній вашій пам'яті кожного кадру аж до кінця картини.

В крайнім разі, в тих місцях, де надто трудно буде вашій нетренованій зоровій фантазії побачити мого героя в одноманітних сполуках чорних літер на білому папері, — звертайтеся до мене. Я, автор і ваш друг, я ввесь час — поруч із вами. Я буду для вас тим тлумачем, що завжди присутній в кожному японському кіно. З увагою слухайте й мене, хоч я й говоритиму тільки пошепки, на вухо, дрібним шрифтом.

Напиши ви, звичайно, помітите, бо їх надруковано великими літерами.

Світло погасло. З віконця своєї комірки механік беззвучно стрільнув синьовато-зеленим фантастичним конусом прозорого проміння. Конус став у повітрі над вашою головою й затремтів дрібним безперервним тремтінням. Заграла та перша — байдуже, що саме. Там, де вона гратиме щось цілком повне, я вам скажу про це...

З'явився перший напис...

— Ось що!.. Після картини, а можливо й раніш, ви напевне захочете дізнатись, як я, автор, ставлюся до мого героя. Люблю я його, ненавижду чи відчуваю презирство до нього?

Колись любив. Колись, у далекій моїй молодості, коли перше прийшов я до мого героя з цілком іншого оточення, я поважав його за вищий зразок людини. Великі зусилля поклав я, намагаючися стати подібним до нього. А ще раніш, на віддаленні, яке мені, хлопчикові, здавалося непереможним, я всяку людину, що носила пенсне й комірець, щиро вважав за істоту не нашої, вищої, категорії, за надлюдину майже...

Багато років вже я сам ношу і комірець, і пенсне...
Картина починається!..

ПРОЛОГ

Осінь Вечір. Велике місто.
Мокро, мжичить, блищать від вечірніх вогнів тротуари й брук.
На візникові їдуть мужчина й жєнщина.

З першого погляду видно, що це — подружжя. Зверніть увагу на їх відношення один до одного: на оце... "ніяке" відношення. Обидва кволо, скучно розглядають вулицю. Вулиця, вогні, торохкотіння візника... І його сусідка, і її сусід, — все це так давно, так щоденно знайоме. Заждіть но, доки вони проїдуть... Подивіться уважно на руку мужчини, що обіймає талію жінки. Як мертво, безсило й непотрібно лежить оця звикла рука. І як нерухомо, як байдуже розслаблена оця звикла талія... Так, це, безперечно, вже старе подружжя... Правда, коли вони їхали повз вуличний ліхтар, ви могли помітити, що мужчині років 35, а жінці — не більш, як 27.

Величезна, круглява, безглузда, з претенсією на художність, афіша. На ній досить роздягнена особа, в небаченому костюмі, застигла в прекрасній позі: нога значно вище голови. З афіші лізуть в очі слова великими літерами:

!!!ГВОЗДЬ СЕЗОНУ!!!
!НАЙПІКАНТНІШИЙ ФАРС!
!ПІДВ'ЯЗКИ ПАСТУШКИ!
!!!НЕЗРІВНЯНА ДІВА!!!

В партері другосортного театру мужчина з дамою сідають на свої місця. Вони зодягнені по моді початку 90-их років минулого століття. Обоє вже більш жваві, вітаються з знайомими й розглядають публіку. Дама, звичайно, з льорнетом.

Тут, на людях, вони не так щиро байдужі, як це було на візникові, що сидів спиною, та й взагалі — не є людина. Адже обидва вони — інтелігенти й добре виховані. Тому ввічливістю просякнуті їх взаємовідносини, тільки в очах, коли добре роздивитися, можна помітити байдужість, непорушну, сталу, як болото в холодну осінню ніч. Скука ще не здала позицій сподіванці специфічної розваги, надії на лоскотання зів'ялих емоцій.

В театрі гасне світло. Музиканти в оркестрі совісно й старанно заграли увертюру.

Совісно й старанно почали виконувати свою місію — утворювати бадьорій, веселий настрій, підвищувати тонус життя, перетворювати песимістів на оптимістів, повертати

сили тим, що втомилися від безглуздої роботи чи навіть, від байдикування... О, могутній, благотворний вплив мистецтва! На протязі всього прологу ви переконуватиметесь у цій могутності не раз.

Божественна діва

Декорації сцени своїм стилем подібні до "фонів" провінційних фотографів. Файно спираючись широким сідалищем на картонні руїни й кокетуючи, поставивши одну ніжку на шматок йонійської колони з пап'є-маше, на сцені — божественна діва. На ній щось подібне до гусарських райтуз, обрізаних вище колін понад підв'язками. На її збитій куафюрі — шляпка-тиролька з качиним пером. Матроська сорочка має виріз, що переходить межі можливого. На ногах — лапті. Через плече на шовковій стрічці атласне саше, що відобрає роль пастушкової торби. В руках довга тоненька паличка, увінчана тірсом.

Таким чином, ви можете переконатися, що перед вами безперечно пастушка, невинна й наївна пасторальна героїня, що її підв'язка зробилася імпульсом до утворення мистецького твору, який матиме таке безсумнівне значення для мого героя. Уважно дивіться на екран, коли це вам подобається.

Діва має тіла в зайвій кількості. Діва співає. Запливлими й безбожно окресленими чорною й синьою фарбами чарівними очима вона намагається кидати в публіку стріли й блискавки кокетування й грайливості. Іноді, з невідомих причин, діва задьористо здригує одною ногою, а потім пристукує другою. Від цього численні округлості чарівного дівиного тіла тремтять і дрижать, як вершковий крем.

Ви не чуєте, що саме вона співає... Доводиться дякувати кіно. Але ви можете спостерігати вплив мистецтва, демонстрацію чого я вам обіцяв. Режисер вам покаже цілу низку найрізноманітніших глядачів, і ви переконаєтесь, що правду кажуть буржуазні теоретики мистецтва, коли стверджують понадклясовість справжнього мистецтва. Мистецтво діви (очевидно, справжнє) виливає однаково — від ґальорки до першого ряду партера включно...

На ґальорці

Дрібний маленький чинуша із застарілим гемороїдом. На обличчі уважність — звична, напружена, та сама, що кожного дня він її демонструє кожному начальникові. В природній реакції від того, що чує, зм'якли і слиняво розпустилися губи. Місця особливо вдалі спричиняють солодкі усмішки цих губ. Усмішки ховаються, ледве з'явившись, і — кожного разу — швидкі похливі погляди в усі боки: як би не примітив хто...

Як бачите, я казав правду. Я завжди кажу правду. Я навмисне звернув вашу увагу на цього чинушу, на оцю "приказну строку", душа якого давно вкрилася цвіллю й затягнулася павутинням, як і плоди творчости цілих поколінь його предків, що лежать мирно (плоди, звичайно) на полицях повітових, губернських і навіть столичних архівів. І в цю душу, запорошену й заткану павутинням, мистецтво діви вривається, як яскравий промінь, як свіжий вітер, насичений ароматами полів Аркадії щасливої, де безперечно повинна мешкати чиста пастушка в підв'язках.

Тут же молодець із "краснорядців". Типовий мужчина, лютий і бравий гармоніста, гроза жіночих сердець на весь квартал. Його увага почасти на сцені, почасти — праворуч.

Маєте примітивніший екземпляр. Дівине перегостре мистецтво приймається ним у спрощеному вигляді, так би мовити — в популяризованому. Зважаючи на те, що праворуч од нього, як ви зараз побачите, теж міститься джерело впливу, не менш популярне та спрощене: то цей розподіл уваги не позбавляє справедливости мого твердження.

Праворуч від прикажчика дівчина років 17-ти. В хустинці. Дівчині явно ніяково, — нема куди подіти ні рук, ні очей.

Мистецтво іноді впливає отаким чином, примушуючи ніяковіти примітивні й неспокушені натури...

Юнак років 16-ти. Вигляд дуже непевний, — не інакше, як гімназист, який тижнів зо два складав п'яточки від сніданків і сьогодні потайки переодягся у товариша в цивільне. Обличчя з нездоровими кільцями попід мутними очима безперечно свідчить про глибоку підлеглість милого юнака загальновідомому гріхові молодости. Юнак жалібно, всією істотою, дивиться на сцену.

Жадне слово, що злітає з дівиних уст, не проходить безслідно, — все зберігається, все складається в його юній душі, як дорогоцінні перлини в скриньці красуні, як перлини мудрости в розумі прозеліту науки... Юнак жадібно проковтує все, що відбувається на сцені, жадає, горзається, соромиться... Його душа так само молода, як і душа дівчини в хустинці. Вона так само чиста, хоч деяке знайомство із життям уже має — платонічне, принципове. У нього лише міцніша жадібність до життя, до виявлення себе самого ззовні, та до знання. Як і в його праотців — Адама та Еви — в нього змагання "стати, як бог"... — І величезна міць прекрасного мистецтва безсумнівно допоможе йому. Я, автор, що створив його не тільки "по образу й подобию" своєму (бо я ж не бог), але й по вашому, мій любий читачу, я ручуся, що після пісеньок божественної діви, повних натяків на таку чудову розкіш найпотайніших чар і насолод, — ця довічна жадоба божеського знання перейде в стадію здійснення. Юнак, починаючи з завтрього, знову буде економити п'ятаки на сніданках і — через двадцять днів, пізно ввечері велика тайна відкриється йому...

В льожі

За оксамитовим бар'єром сидять мужчина з дамою. Камінна манишка, чавунної тривалости комірець, — це в нього. Напудрені плечі, що сяють снігом та виблискують мінливим блиском теплої перлини, — це в неї.

Поперше — даму й мужчину видно з партеру та інших льож. Подруге — люди вони цілком *comme il faut*, пристойні, культурні. Але в швидких поглядах мужчини на даму та в затаєному блискові її чудових очей, — які не є панцероподібні — явні ознаки їх доброго виховання, можна побачити, що творчість діви знайшла широкий шлях до їхніх підготованих сердець.

В тій самій льожі, далі в глибину, у темряві, — ще одна парочка. Дамі років з п'ятнадцять тому було точнісінько тридцять. Зараз їй — років із тридцять п'ять. Він — юний хлищ, затягнений у вузенький фрак. Кінці комірця глибоко врізалися в трухляві щоки. І чоло, і підборіддя — назад. Деґенерат.

Давно відомо, що жерці мистецтва дуже часто притягають до себе особисто ті симпатії, які вони своїм служінням створюють у серцях людей відносно самого мистецтва, що його вони, так би сказати, обслуговують... Ви знаєте, як часто іронізують над успіхом артисток у мужчин або артистів у жінок. Іронізування це є лише прикрий доказ занепаду моралі. Хоч би й у данім разі: юнак є безсумнівно щирий аматор мистецтва. Мистецтво є річ не матеріальна й тому недоторкана. Потяг до його, як і всякий потяг, прагне до тісного контакту, до цілком реального відчуття укоханого предмету. Отже, чудовий провідник укоханого мистецтва — божественна діва — володіє аж надто сутоматеріяльними контактними ресурсами. Тому й робиться прекрасним "фокусом", точкою збігу й конкретизації рухів серця благородного юнака. — Тим більш, що поруч — контраст. Юнакова дама (очевидно, й його господарка) — суха, як тараня.

В партері

Вилискує, сяє купецька окладиста фізіономія. Купець — людина експансивна й сердечна. Щохвилини звертається до своєї половини, шукаючи "співпереживань".

"Супружниця", як ніжна медуза, як холодець із телячих ніжок, розпливлася в лагідному кріслі. Совісний товстий шовк її сукні та міцні ручки крісла забезпечують її та сусідів від дальшого розлиття.

Увага до виразів їх облич. У нього — захоплення: "Їдять тя мухи з комарями". Почуття, що відбиваються на милому обличчі дружини, звичайно, ніжніші й більш жіночі: наче п'ятки лоскочуть. — Ото ж у тому й чудесність мистецтва, що до кожного серця воно вибирає окремий шлях, що в кожній людині влада його виявляється різно, а саме — індивідуально!

В першій ряді виблискує лисий череп превосходительної руїни. У руїни настрій чудовий. Руїна доброзичлива й слинява. Губи висять.

В першій ряді виблискує лисий череп ще одної превосходительної руїни. У руїни настрій паскудний. Руїна жовчна й мізантропічна. Губи провалилися в рот.

Здається, я сказав неправду. Два хороших дідки, однакового соціального походження й положення, чинів і орденів, — і раптом от така одміна а реакція. — Але згадайте, що я сказав: індивідуально! Доброзичливий дідок ввесь у минулому. Після сорокового року життя він звернув на той чудовий шлях — назад до дитинства, який справедлива доля задалегідь забезпечує кожному, хто "з молоду був молодим"... Його ж товариш, на жаль, і досі не згоджується з мудрістю долі. Давно позбавлений усіх можливостей жувати й перетравлювати, хоч будь-як, солодоці життя, — він уперто намагається цього... Неприємно, звичайно.

Але годі блукати по театру. Вернімося до наших основних героїв — старого подружжя — 35 і 27 років...

Чоловік і дружина. Культурно стримані. Сидять один до одного помітно ближче. Рука чоловіка зникла десь у зборках сукні жінчини.

Ви бачите їхні очі. Культурно стримане враження, цілком, однак, наявне. В їх поглядах — порозуміння, спогади і навіть — обіцянки. — Мене обходить, що їх потягла один до одного та технічна умова, за якою вона для нього в цей момент є єдина можлива жінка, а він для неї — єдиний приступний чоловік. Ви побачите далі, що для мого роману це жадного значення не має.

Повний екран рук. Жваві оплески.

Діва виразно вклоняється на всі боки.

О, божественна! Як не зацікавитися нам — із ким ти вечерятимеш? Кого щасливого ще більш ошасливиш в солодкому тет-а-теті підфарбленими блискавками своїх божественних очей? Кому принесеш у щирий дарунок своє надмірно ароматне тіло?.. Я пробую перебирати кандидатів... Юнак з ґальорки? — Ні... Себто, якби він випадково потрапив до тебе, то ти, звичайно, оцінила б його майже незайману свіжість... Другий юнак із льожі — собі не належить. Йому — все наше співчуття: мадам подібна до тараньки — натура дуже чула до мистецтва... Молодець з ґальорки, чиновник, купець, крахмальний добродій у льожі... — не те! Вони всі не будуть самотні. Навіть чинуша забуде на сьогодні гемороїд. А молодець — той безперечно зірве квітку першого кохання... Що є на світі ніжнішого, чудеснішого й ароматнішого, як перше дівоче соромливе кохання?.. Дідки... Один із них, той самий, що "з молоду був молодим", він на кінець спектаклю, зовсім — як дитинка, заснув... Божественна! — таким чином твої чари — другому дідкові... Добре, що режисер мало цікавивсь кінцем твого вечора.

Подружжя знову на візникові. Сидять, щільно притулившись одно до одного.

Дивіться но, яка жива його рука, що обіймає її талію! Яка жива й напружена ця звикла талія!..

У вестибюлі ресторану чоловік допомагає жінці роздягнутися. Знімаючи пальто, він обома руками проводить по голих плечах жінки. Плечі стримано здригаються. Чоловік вклоняється до жінки й напівзапитуючи, напівстверджуючи, щось каже. Дружина схилила голову.

Колись, у той солодкий, хвилюючий єдиний мент, коли її нинішній чоловік запитав її, чи годна вона віддати йому в довічне користування руку й серце, вона, схвильована, солодко передбачаючи не зовсім невідоме майбутнє, сказала своє "так" оттаким саме жестом...

«Окремий кабінет»

Типова установа. Стіл, два стільці, канапка, продавлена безліччю пар. Піяніно архівної цінності. Велике трюмо дає відбитки предметів видимого світу крізь вуаль із сотень написів діамантовими обручками.

Люди до старости зберігають у собі рештки юнацької вдачі, лише змінюється техніка: в шістнадцять років ми вирізуємо ймення дами на дереві або на садовій лавці, а потім, старші, — видряпуємо діамантом обручки в окремій кабінеті на трюмо...

Чоловік з жінкою сидять на продавленій канапці. Чесно поводять себе, як закохані. Чаркуються, п'ють. В поглядах — розуміння, спогади і навіть обіцянки... Чоловік нахилився до жінки, запитав її про щось з виглядом знаменно-веселим. Вона, кокетуючи, радісно згоджується.

Колись, у перші дні їхнього одруження, вони інколи вже бували в окремих кабінетах. Для неї в цьому була романтика забороненого: "окремий кабінет"... В нього, що звик до іншої компанії по таких місцях, — в цьому була особлива пікантність: з власною дружиною... в окремій кабінеті... Зараз обидва згадали, що в перший такий раз вона заявила вимогу: все мусить бути так, "як заведено". Вони пили вино, шампанське... Після шампанського він звелів льокаю "не турбувати"... Як "заведено"... І зараз чоловік запитав у жінки згоди на замовлення шампанського.

Як і тоді, ресторанну музику чути з загальної залі, і її звуки енергійно підтримують театральні враження.

Шампанське подано, воно мерзне в цеберці з льодом, іскриться в блискучих келихах. Супруги цокаються, п'ють. Ніжний, довгий поцілунок, який обірано з мовчазною обіцянкою... "Як заведено".

Однакова думка майнула в обох. Обидва одночасно, миттю, оглянулися навкруги... Романтика романтикою, але ж вдома це робити зручніше. Окремий кабінет — це біваук, або "шалаш"... Рай комфортабельний — це краще, ніж просто рай.

Мужчина подзвонив льокаю. Пильно перевірів рахунок. Пильно перевірів решту, що дав льокай. Під руку з дружиною пішли... Льокай рухує гроші, і на обличчі написано, що "на чай" дано малувато.

Він гадав, що це любовники... Навіть у такому ідеальному випадкові, як оцей, все ж є відміна поміж любовниками чи молодожонами і старим подружжям...

Дома, в спальні. Милування стає одвертішим. Чоловік допомагає дружині роздягатися і робить це з майже тим самим смаком, як колись. Екран поступовно темнішає... Темрява...

Режисер, звичайно, до речі зробив тут затемнення... Велика тайна, що чиниться зараз у спальні подружжя, аж надто відома всім вам. А показувати речі відомі, старі й зрозумілі — не художньо...

На екрані темрява. В цій темряві чиниться велика тайна... Пам'ятайте про це... Одна, дві, п'ять хвилин.

Користуючись з нагоди, я хочу попросити вас, мій любий читачу, вибачити мене за отакий довжелезний вступ до мого роману, який починається власне лише оце зараз...

Ми знаємо, що на гною зростають чудесні квіти. Також гній є ґрунтом для тих ласощів, як скажімо, шампіньйон... Проте мій герой — є швидше квітка, ніж шампіньйон... Ну, так ось, — не міг же я примусити його виростати з повітря, ви б не повірили. Я дав йому прекрасний ґрунт: м'який, плодючий, ароматний, ніжний і теплий гній....

З темряви поступово виповзають контури великих літер...

Читайте.